

ЗАДАЧНИЙ ПІДХІД ДО КОНСТРУЮВАННЯ ОСОБИСТІСНОГО ДОСВІДУ

Смутьсон М.Л. Задачний підхід до конструювання особистісного досвіду.

Анотація. В статті показано, що медіатором зв'язку процесів конструювання особистісного досвіду і саморозвитку є задача на опціональний саморозвиток, самостійно поставлена і розв'язана дорослою людиною. З'ясовано, що конструювання досвіду є одним із аспектів діяльності саморозвитку, і цей процес логічно розглядати в контексті задачного підходу до діяльності та взагалі до життя як сукупності діяльнісних процесів різного змісту і форми. Такий підхід доповнює постнекласичний дискурсивний розгляд конструювання особистісного досвіду, тому що опис процесу дискурсивного конструювання може здійснюватися у різних формах, і, зокрема, у формі розв'язування задачі.

Визначено, що джерелами проблем і задач є так звані розриви (або «люфти») у діяльності, при цьому розрізняють задачу і проблему. Задача – це те, що має засоби розв'язування для поставленої мети, тоді як проблема виникає при наявності мети та відсутності засобів її досягнення, тому розв'язування проблеми завершується створенням нових засобів та їх використанням. Задача відрізняється від задачної (проблемної) ситуації тим, що вона усвідомлена суб'єктом, об'єктивована і найчастіше описана словесно або в іншій знаковій (числовій, графічній) формі. Самостійна постановка задачі є онтологічним субстратом інтелектуальної ініціації як метакогніції.

Проаналізовано основні стадії, які проходить задача від її знаходження (відчуття її наявності, паростку) в діяльності до ймовірного розв'язування: проблемна ситуація, проблематизація, проблема, власне інтелектуальна ініціація як самостійна постановка задачі, пошук засобів розв'язування, задачна ситуація, задача як система, задачна структура (засоби розв'язування знайдено і вербалізовано) і, нарешті, усвідомлений процес розв'язування, який

може закінчитися розв'язком і найчастіше досягає його, якщо засоби було визначено адекватно.

Аналіз проходження суб'єктом указаних стадій на прикладі того, як конструювання особистісного досвіду здійснюється людиною похилого віку в проблемній ситуації вікової дефіцитарності пам'яті, доводить, що старт процесу інтелектуальної ініціації є дорефлексивним і переддискурсивним, однак у подальшому процесі розв'язування задачі конструювання досвіду провідну роль починають вигравати дискурсивні засоби. Дискурсивними засобами конструювання досвіду тут виступатиме, зокрема, довизначення задачі, в даному випадку, її переформулювання з негативної постановки на позитивну, з необхідності компенсувати дефіцитарності пам'яті – на розвиток пам'яті або на загальний інтелектуальний розвиток.

Ключові слова: саморозвиток, конструювання особистісного досвіду, проблема, задача, інтелектуальна ініціація, похилий вік, дефіцитарність пам'яті.

Smulson M.L. The problem approach to a personality experience constructing.

Abstract. The article shows that the task (problem) of optional self-development, independently set and solved by an adult, is the mediator of the connection between the processes of personalityexperience constructing and self-development . It was found that the experience constructing is the aspect of self-development, and this process is logically considered in the context of a problem-based approach to activity and life in general as a set of activity processes of different content and form. This approach complements the post-classical discursive consideration of the personalityexperience constructing, because the description of the process of discursive constructing can be carried out in various forms, and, in particular, in the form of the problem solving.

It is determined that the sources of problems and tasks are the so-called gaps (or "backlashes") in the activity, while distinguishing between task and problem. A task is one that has the means to solve it, while a problem arises when there is a goal and no means to achieve it, so the problem solving ends with the creation of new meansand their using. The task differs from the problem situation too. It is awared by the subject, objectified and often described verbally or in another symbolic (numerical, graphical) form. Independent problem statement is an ontological substrate of the intellectual initiation as metacognition.

The main stages of the problem «life» from its finding in the activity by a subject to the probable solution are analyzed: such as problem situation, problematization, problem, intellectual initiation as an independent problem statement, search for means of solution, task situation, task as a system, task structure (means of solution are found and verbalized) and, finally, a conscious solution process, which may end by a solution and often reaches it if the means have been identified adequately.

These stages of the personality experience constructing by an elderly person in a problem situation of age-related memory deficits are considered. This analysis proves that the start of the process of intellectual initiation is prereflexive and prediscursive, but discursive means are beginning to play a leading role in the subsequent process of experience constructing. The additional definition of problem is one of discursive means, for example, the problem reformulation from a negative setting to a positive one: from the compensation of the memory deficiency to the memory development or even to the intellectual development.

Key words: *self-development, personality experience constructing, problem, task, intellectual initiation, old age, memory deficiency.*

Актуальність. Життя у сучасному транзитивному (нестабільному, складному, неоднозначному) світі вимагає від людини будь-якого віку постійного розвитку, конструювання і деконструювання власного досвіду, його інтерпретації та збагачення, інтелектуальних і змістовних перетворень. Воно постійно висуває безліч проблем, без розв'язання яких є неможливим просування вперед, інколи навіть власне існування людини. Відповідно, гостро актуальним є запропонований нами далі розгляд процесу конструювання особистісного досвіду з точки зору задачного підходу.

Мета. Стаття присвячена проблемі взаємозв'язку конструювання особистісного досвіду з розвитком і саморозвитком дорослих і людей похилого віку. Ці аспекти є безумовно пов'язаними, більше того, розвиток і саморозвиток є якщо й не безпосередньою, то віддаленою метою конструювання досвіду. Ми спробуємо показати, що медіатором цього зв'язку є задача на саморозвиток, при чому така задача, яка самостійно поставлена і, відповідно, самостійно розв'язана дорослою людиною. Зазначимо, що поняття розвитку стосується усіх вікових категорій, але до юнацького віку включно відбувається, як відомо, так званий нормативний віковий розвиток (за Д. О. Леонтєвим, див. [6]). У нашій статті основна увага буде приділена опціональному,

тобто пов'язаному зі власним вибором, розвитку і саморозвитку дорослих (в тому числі людей похилого віку).

Виклад основного матеріалу. Існує багато відповідей на запитання, що таке розвиток [4, 12, 16, 22]. Зупинимося тут на красивому і нетривіальному розгляді цієї проблеми, проведеному учнем Г.П.Щедровицького В.О.Проскурніним відповідно до аналізу співвідношення понять «проблема» і «задача» в діяльності. На його думку, проблема розвитку виникає тоді, коли не спрацьовують відомі підходи, методи, за образним виразом автора, виникає «корупція діяльності». І тому ідея розвитку – це ідея, «яка вирішує проблему корупції діяльності, тобто розривів діяльнісної тканини, що утворилися з будь-якої причини, яку «заштопати» за методом, тобто традиційним задачним способом, неможливо»[9] (Проскурнін, 2016). Відповідно, автор вважає, що, коли Г.П.Щедровицький пропонує розширення і оновлення набору мисленнєвих операцій, то це є наслідком необхідності розв'язувати саме проблеми, тому що для розв'язування задач достатньо й старого набору. На цьому аспекті ми ще зупинимося пізніше.

Отже, як зазначає автор, розвиток потрібний для того, щоб вирішити проблеми, які виникли у діяльності, і не можуть бути вирішені традиційними методами (додамо – для суб'єкта чи спільноти як групового суб'єкта). Така ситуація, як було показано вище, безперервно виникає у транзитивному світі і, відповідно, безперервно вимагає розвитку і, в свою чергу, розвиткові сприяє. І тому відповідь на запитання «Що значить розвиватися?» звучить, за Проскурніним, досить афористично: «Прагнути до неможливого, робити неможливе, бути готовим побачити в результаті неймовірне, стати відповідним тому, що прагнеш охопити неможливе, і це неможливе – і не своє, і не рукотворне; зрозуміла необхідність у формуванні внутрішньої готовності і потенціювання певного зусилля до ривку; осмислене відкладення оцінок ризиків; нарешті, має бути очевидним момент продукування («зривання з язика») єдиної осмисленої відповіді на запитання «що робити у цій ситуації?» – «розвиватися!»[9].

Основним критерієм розвитку є, як відомо, поява новоутворень (інакше – функціональних органів). Описаний вище В.О.Проскурніним процес розвитку ще раз підтверджує, що створення (конструювання) функціональних органів – результат копіткої, творчої праці, яка здійснювалась в історії людства і здійснюється кожною людиною. І для цього є необхідними великі, неординарні зусилля.

Ми вже запропонували раніше [12, 16] назвати ці зусилля, цю велику працю працею, діяльністю саморозвитку. Праця по саморозвитку є необхідною для дорослої людини, особливо важко вона дається в дорослому і похилому віці, і тому саме у дорослих є виток найпринциповіших новоутворень. Конструювання досвіду є, на нашу думку, одним із аспектів діяльності саморозвитку. Тому конструювання особистісного досвіду ми пропонуємо розглядати в контексті задачного підходу до діяльності та взагалі до життя як сукупності діяльнісних процесів різного змісту і форми (праця, учіння, гра, дозвілля, любов, спілкування, творчість, конструювання досвіду тощо – можна або підкреслити потрібне, або продовжити список:). Такий підхід не суперечить розвинутому Н.В.Чепелевою [20, 21] постнекласичному дискурсивному підходу до самопроєктування і, відповідно, конструювання особистісного досвіду. Навпаки, ці підходи взаємодоповнюють один одного, оскільки не має смислу вузько орієнтуватися тільки на дискурсивні (вербалізовані, відрефлексовані) аспекти конструювання досвіду. Існують і проміжні моменти невербалізованого або, інакше, недостатньо відрефлексованого процесу сприйняття і обробки інформації, необхідної для конструювання відповідної досвіду ментальної моделі світу. Опис процесу дискурсивного конструювання теж, зрозуміло, може здійснюватися у різних формах, і, зокрема, у формі розв'язування задачі.

Крім того, поняття задачі деякими авторами безпосередньо вводиться до розгляду провідних положень конструктивізму. Так, наприклад, М.В. Фалікман зазначає, що «конструктивістський підхід до пізнання передбачає, що суб'єкт не просто використовує продукти механізмів, які склалися у його мозку або у когнітивній системі, а вибудовує уявлення про середовище, в якому він має діяти, безпосередньо у процесі розв'язування задач, які перед ним встають. У цьому плані суть конструктивізму точно схоплює метафора «створення/виробництва розуму», яка відображена у назві англійської публікації наукової автобіографії О.Р. Лурія під редакцією М.Коула (Making of Mind)». Авторка стверджує далі, що леонтьєвське розуміння задачі як мети, поставленої у певних умовах, має стати центральним у розробці діяльнісної методології конструктивізму в дослідженнях пізнання [18].

З іншого боку, психологічна теорія діяльності, до якої безумовно належить задачний підхід, так само орієнтується на культурно-історичну психологію Л.С.Виготського, як і соціальний

конструктивізм, а також «культурно-діяльнісний» конструктивізм Г.О.Асмолова [1].

Зупинимося більш докладно на пропонованому нами задачному підході до конструювання досвіду. Слова «задача» і «проблема» уже звучали вище в контексті «корупції», тобто розриву діяльності. Тут ідеться про відомий задачний підхід (Г.С.Костюк [5], Г.О.Балл [2, 3], С.Д.Максименко [7], Ю.І.Машбиць [8], М.Л.Смульсон [13, 23], Н.В.Чепелева [21] та інші фахівці), відповідно до якого діяльність і життя можна описати як постійне розв'язування задач. Задача, за С.Д.Максименком, являє собою одиницю діяльності, в якій відображуються всі її ознаки, від мотиву до засобів розв'язування і відповідних операцій. Тому задача є «універсальним способом організації активності людини» [7, с.15].

А.Маслоу зазначав, що кожної хвилини життя ми розв'язуємо задачу на вибір, і цей вибір тяжіє до двох полюсів: вибір зростання або вибір страху. Багато фахівців говорить про постійне прийняття рішень, що теж передбачає розв'язування відповідної задачі. Сучасний транзитивний (тобто нестабільний, плінний) світ, як відомо, пропонує задачі високого рівня складності, які з'являються в умовах невизначеності і, відповідно, самі погано визначені.

Широко відомим є визначення задачі, запропоноване Г.О. Баллом, яке ґрунтується на понятті *система* [2, 3] «Задача, у самому загальному вигляді, – це система, обов'язковими компонентами якої є а) предмет задачі, який знаходиться у вихідному стані (надалі, вихідний предмет задачі); б) модель потрібного стану предмету задачі (цю модель ми ототожнюємо з вимогою задачі)» [2, с. 31]. Для визначення задачі, яка розглядається як така система, Г.О.Балл використовує термін «задачна система». Як бачимо, задача тлумачиться Г.О.Баллом досить широко, і таке тлумачення є необхідним для побудови концепції задачного підходу до діяльності. Обґрунтовуючи цю концепцію, Г.О.Балл пише: «Якщо поняття задачі тлумачиться досить широко, то діяльність суб'єкта може бути представлена як система процесів розв'язування задач. Підкреслимо, що це стосується не тільки нормативних, але й творчих компонентів діяльності: в задачах, які фактично розв'язує суб'єкт, знаходять вираз не тільки вимоги, поставлені перед ним ззовні, але й спрямування його особистості. Виділення задач, які розв'язує суб'єкт, а також засобів і способів їх розв'язування, встановлення якісних і кількісних характеристик цих задач допомагають дослідженню і проектуванню діяльності.

Розширюються, зокрема, можливості виділення її вікових, індивідуальних та інших особливостей, співставлення задач, які фактично розв'язує суб'єкт, із задачами, які поставлені перед ним або мають розв'язуватися ним у даній ситуації» [2, с.5-6]..

У свою чергу, систему, яка забезпечує розв'язування задачі, Г.О.Балл узагальнено називає вирішувач. Цей термін запозичений ним з кібернетики. Тому він зазначає, що як вирішувачі можуть виступати тварини, люди, групи людей, технічні пристрої тощо. Принципово, що вирішувача він пропонує охарактеризувати сукупністю засобів розв'язування задач, які є в його розпорядженні. Задачі пропонується розглядати як з урахуванням характеристик вирішувача, так і в абстракції від них [2;3]. При цьому імпліцитно вважається, що вирішувач і постановник задачі – це різні системи (люди, групи, технічні пристрої тощо).

Однак ситуація, коли вирішувач і постановник задачі є різними системами (найбільш зрозумілий варіант – учитель і учень) – це тільки один з варіантів, з психологічної точки зору більш цікавою є самостійна постановка задачі. Зокрема, задача на конструювання досвіду є скоріше задачею, яка ставиться самостійно, ніж заданою, навіть у ситуації виховного (формуального) впливу.

Більше того: чи визначеною є задана зовні задача? Ми вважаємо, що навіть задана ззовні задачею визначена суб'єктом (вирішувачем) доти, доки не введена в його смислове поле.

Схожої точки зору дотримуються Г.О.Балл і Ю.І.Машбиць. Г.О.Балл зазначає, що задачі (знакові моделі задач), які мають однаковий нормативний смисл, зовсім не завжди мають однаковий смисл для вирішувача [2, 3]. Згадаємо у цьому зв'язку також поняття «довизначення» задачі, введене Ю.І.Машбицем щодо учінневих задач [8], відповідно до якого під впливом різноманітних інтелектуальних та мотиваційних чинників учень перетворює задану ззовні задачу на задачу у психологічному смислі, тобто не тільки опредмечує, але й осмислює власну учінневу діяльність. «Довизначену задачу можна уявити як проєкцію актуалізованих у даній момент у суб'єкта цілей-мотивів (вони відбивають як особистісний смисл учнів, так і певні ситуаційні чинники), а також інтелектуальних надбань (здібностей і здатностей, знань і умінь, суб'єктивного світу в цілому) на поставлену ззовні задачу» [8, с.33]. За Ю.І. Машбицем, довизначення і навіть перевизначення задачі сприяють розвитку мислення, уяви, рефлексії людини, яка розв'язує задачу (вирішувача).

Г.П. Щедровицький також наполягав, що «будь-яка проблема пов'язана з певною конфігурацією ідей, людей, соціокультурних умов, груп та організацій, фіксує і відображує цю конфігурацію...Усі проблеми ... залежать від історії розгортання і розвитку нашої діяльності...» [за 11, с. 195]. В концепції Г.П.Щедровицького виділяють процес проблематизації і, як уже йшлося вище, розрізняють проблему і задачу. Так, Б.В. Сазонов [11] стверджує, що саме йому належить ідея розрізнення понять «задача» і «проблема». В процесі обговорення «розривів» (або «люфтів») у діяльності як джерел проблем (задач) він запропонував розрізнити *задачу* і *проблему* таким чином. *Задача* – це те, що має засоби розв'язування для поставленої мети, тоді як *проблема* виникає при наявності мети та відсутності засобів її досягнення. Відповідно, розв'язування проблеми завершується створенням нових засобів.

За Г.П.Щедровицьким, процеси розв'язування задач унікальні тим, що рівною мірою можуть відноситися як до мислення, так і до діяльності. На діяльнісному рівні, як зазначає Б.В.Сазонов, аналізуючи підхід Г.П.Щедровицького, будь-яка діяльність аналізується у вигляді процесу розв'язування певної задачі. Інакше кажучи, можна вважати, що Г.П.Щедровицький беззаперечно підтримує задачний підхід до діяльності. Це не дивно, оскільки відомою є плідна співпраця Г.П.Щедровицького з представниками Київської школи задачного підходу.

Відповідно, ґрунтуючись на задачному підході, ми вважаємо, що інтелектуальна діяльність ініціюється (запускається) у проблемній ситуації, яка перетворюється на задачу при її самостійній постановці. Проблемною ми називаємо будь-яку ситуацію, практичну або теоретичну, в якій немає очевидного відповідного обставинам рішення і яка саме тому вимагає зупинки і обдумування. Залежно від того, як ця ситуація сприймається суб'єктом, у ній або відбувається, або не відбувається власне постановка задачі.

Задача відрізняється від задачної (проблемної) ситуації тим, що вона усвідомлена суб'єктом, об'єктивована і найчастіше описана словесно або в іншій знаковій (числовій, графічній) формі. Постановка задачі містить її аналіз і розуміння на певному рівні, попереднє визначення задуму рішення, стратегії, плану дій. Вона, як правило, передбачає облік можливих реально доступних і присутніх в наявності засобів розв'язування задачі (тобто матеріальних, матеріалізованих та

ідеальних об'єктів, які безпосередньо не входять до умов задачі, але залучаються до її розв'язування)[14, 17].

Самостійна постановка задачі є онтологічним субстратом такої метакогніції, яку ми називаємо інтелектуальною ініціацією [5, 14, 17, 23]. Провідними характеристиками інтелектуальної ініціації ми вважаємо суб'єктність і самостійність, тобто відчуття необхідності взятися за складну життєву або професійну проблему, шукаючи ресурси для її вирішення і аналізуючи не тільки результат, але й сам процес досягнення цього результату. Тут більш правомірно говорити саме про інтелект (а не мислення), який від мислення як когніції відрізняється наявністю в його структурі як інших когніцій, так і метакогніцій, таких як інтелектуальна ініціація, децентрація, рефлексія, стратегічність.

Отже, задача від її знаходження (відчуття її наявності, паростку) в діяльності до ймовірного розв'язування проходить такі основні стадії:

- Проблема ситуація (ознаки: відчуття дискомфорту, часто неусвідомлене, чогось незвичного, несхожого тощо, розриву, «люфту» в діяльності).

- Проблематизація (ознаки: дискомфорт та ін. усвідомлюється суб'єктом – але ще не сама проблема).

- Проблема (ознаки: усвідомлюється проблема в найзагальнішому вигляді, суб'єкту ще не зрозуміло, чи є в нього засоби для її розв'язування).

- Інтелектуальна ініціація (можна вважати, що на цьому етапі відбувається самостійна постановка задачі і розпочинається власне процес розв'язування).

- Якщо немає засобів, починається пошук засобів, іде паралельно з подальшою постановкою.

- Задачна ситуація. За наявності засобів або їх знайдення, а інколи і ще до знайдення засобів, відбувається постановка задачі, поки що в несистемній, або, інакше, в несистематизованій, формі, з'являються контури задуму, стратегії розв'язування.

- Задача як система (за Баллом) (ознаки – суб'єкт розуміє і може описати не тільки вихідний стан системи, але й потрібний, бажаний, стратегія як тенденція намічена).

- Задачна структура (відбулася знакова інтерпретація задачі у певній знаковій системі, стратегія як система засобів майже визначена, тобто відбувся вибір засобів, для чого є потрібною стратегічність інтелекту).

- Процес розв'язування, який відбувається, стає очевидним для суб'єкта, інколи і для оточуючих.

- Розв'язок(не завжди☺).

Розглянемо проходження суб'єктом указаних стадій (етапів) розв'язування задачі конструювання досвіду на прикладі того, як саме цей процес здійснюється людиною похилого віку. При цьому згадаємо відому думку Ж.П'яже про те, що кінцева мета конструювання досвіду (розв'язування задачі конструювання досвіду старою людиною так само) – це адаптація до середовища у ході взаємодії з ним. Тому підкреслимо, що тут ідеться про відповідність поставленої задачі та її розв'язку новими даптативним завданням у старості, що динамічно змінюються, інакше кажучи, новим задачам саморозвитку.

Якою є в даному випадку типова проблемна ситуація? Відповідей на це запитання, на жаль, багато. Зупинимося на одному з можливих, досить зрозумілих, варіантів: вікова дефіцитарність психічних процесів, зокрема, оперативної і короткочасної пам'яті, прогностичної пам'яті (забування фактів і подій, планів на майбутнє, забування слів, забування під час безпосереднього здійснення дій, неможливість здійснити певні дії тощо, як фізична, так і психологічна, оскільки схема цих дій не відтворюється). При цьому ми маємо на увазі не дементивні процеси, а процеси, які супроводжують, як правило, так зване нормальне старіння (див., наприклад, [10, 14]).

Розриви і «люфти» у діяльності людини похилого віку, пов'язані з пам'яттю, є зазвичай очевидними для всіх оточуючих, однак саме у старості існує серйозна проблема з переходом до наступних кроків – а саме до проблематизації, тобто до усвідомлення цього «дискомфорту» самою людиною, і, відповідно, до постановки проблеми. Подекуди для проблематизації є потрібною серйозна і копітка допомога близьких родичів (дітей, чоловіка або дружини), друзів, або ж професійна – психолога, психотерапевта. Майже всі, хто спілкувався зі старими людьми, знають схеми їх відповіді на прохання звернути увагу на дефіцитарності пам'яті: «Я тоді забув (-ла), дійсно, але це було випадково, я просто себе погано почував (почувала), у мене тоді боліла голова, а загалом все я прекрасно пам'ятаю; або: я не вимкнув газ, бо побіг до телефону, що дзвонив, планував взяти трубку і піти вимкнути, це ж півхвилини, навіть менше; або: ти сам забув, що мені цього не розповідав, мабуть, забігався у себе на роботу, тощо».

Можна вважати, що проблематизація і усвідомлення проблеми є найскладнішими етапами в процесі постановки і розв'язування задачі

на конструювання досвіду людиною похилого віку. Справедливо, однак, буде вказати, що ці етапи є взагалі найпринциповішими у всьому процесі розгляду конструювання досвіду з точки зору задачного підходу. Однак, якщо в інших вікових категоріях при конструюванні, скажімо, професійного досвіду, досвіду сімейного тощо процеси інтелектуальної ініціації ще можуть бути відбуватися спільно або розподілено між суб'єктами-учасниками, то у похилому віці акцент принципово ставиться на самостійній постановці задачі.

Однак уявімо, що інтелектуальна ініціація (самостійна постановка задачі старою людиною), пройшовши етапи проблематизації і усвідомлення проблеми, відбулася. Нагадаємо однак, що усвідомлюється проблема в найзагальнішому вигляді, суб'єкту ще не зрозуміло, чи є в нього засоби для її розв'язування (у нашому випадку скоріше за все немає). Аналізована проблема може бути вербалізована приблизно так: «Дійсно, пам'ять останнім часом почала підводити». Засоби розв'язування безумовно ще відсутні, але процес постановки задачі вже відбувається, поки що в несистематизованій формі. При успішному процесі багато часу і сил витрачається на наступний крок: побудову задачі як системи. Ознак цього дві – суб'єкт розуміє і може описати не тільки вихідний стан системи, але й потрібний, бажаний, стратегія як тенденція намічена. При цьому дуже важливо не завищувати вимоги до бажаного рівня, поставити задачу адекватно, а не як таку, що принципово не вирішувана (в даному випадку, скажімо, «хочу, щоб пам'ять працювала як в молодості!»). До речі, адекватність постановки в задачах конструювання досвіду і з точки зору вихідного стану задачі, і з точки зору бажаного є дуже принциповим змістовим аспектом стратегії розв'язування.

Не будемо зараз докладно зупинятися на знаковій інтерпретації задачі (вона в нас на даному етапі уже вербалізована, але далі має бути вербалізована більш конкретно і чітко, інакше кажучи, тут ми вже переходимо до дискурсивного конструювання досвіду). Інколи багато аспектів аналізованої проблеми можуть бути вирішені власне шляхом рефлексії, розуміння того, що проблема існує, і людина похилого віку має звертати на неї постійну увагу. Психологічно обґрунтовані засоби розв'язування такої задачі справедливо радять планувати і осмислювати дії зарані, фіксувати письмово необхідну інформацію, класти речі на постійні місця («інтелектуальне протезування доквілля», за виразом Скінера), позбутися автоматизмів, тобто усвідомлено і послідовно проговорювати (дискурсивне конструювання!) і фіксувати в пам'яті, що

і як зроблено, і чи зроблено взагалі (наприклад, виходячи з дому, говорити собі, можна вголос: «Вікна закрито, світло, газ, воду вимкнуто, сигналізацію я ввімкнув, двері зачинив на ключ, переконався, що на сигналізацію взялося, ключ поклав до лівої внутрішньої кишені куртки, як завжди»).

Отже, незважаючи на безумовний дорефлексивний і переддискурсивний старт процесу інтелектуальної ініціації, тобто самостійної постановки задачі, особливо у випадку, проаналізованому нами вище, в процесі розв'язування задачі конструювання досвіду провідну роль починають вигравати дискурсивні моменти. М.О.Холодна стверджує, зокрема, що на пізніх етапах онтогенезу має місце п'ятий рівень розвитку інтелекту, коли збереженість інтелектуальної системи забезпечується за рахунок компенсаторної ролі поняттєвого досвіду в структурі інтелекту людей похилого віку [19]. М.О. Холодна називає цей рівень – централізація, оскільки він супроводжується виділенням певного центрального елемента, який безпосередньо регулює всі інші елементи системи. У даному випадку йдеться про поняттєве (дискурсивне, вербалізоване, відрефлексоване) мислення як центральний елемент інтелектуальної системи. Дискурсивними засобами конструювання досвіду тут виступатиме, зокрема, довизначення задачі, тобто її переформулювання з негативної постановки на позитивну, з необхідності компенсувати дефіцитарності пам'яті – на її розвиток або ж на загальний інтелектуальний розвиток (див., наприклад, [5]). Принциповим моментом тут є розгляд вікової дефіцитарності (пам'яті, мовлення тощо) як проблеми, тісно пов'язаної з іншими віковими інтелектуальними проблемами. Тоді можна буде говорити про «перекриття» дефіцитарності окремих когніцій загальним інтелектом, метакогнітивними його складниками (про метакогніції і структуру інтелекту див. більш докладно [5, 14, 17]).

Висновки. Конструювання досвіду є одним із аспектів діяльності саморозвитку, і цей процес логічно розглядати в контексті задачного підходу до діяльності та взагалі до життя як сукупності діяльнісних процесів різного змісту і форми. Такий підхід доповнює постнекласичний дискурсивний розгляд конструювання особистісного досвіду, тому що опис процесу дискурсивного конструювання може здійснюватися у різних формах, і, зокрема, у формі розв'язування задачі. Розрізняють задачу і проблему. Задача має відрефлексовані засоби розв'язування для поставленої мети, тоді як проблема виникає при наявності мети та відсутності засобів її досягнення. Відповідно,

розв'язування проблеми завершується створенням нових засобів, задача усвідомлена суб'єктом, об'єктивована і найчастіше описана словесно або в іншій знаковій (числовій, графічній) формі. Самостійна постановка задачі є онтологічним субстратом інтелектуальної ініціації як метакогніції. Конструювання особистісного досвіду людиною похилого віку в проблемній ситуації вікової дефіцитарності пам'яті свідчить, що старт процесу інтелектуальної ініціації є дорефлексивним і переддискурсивним, однак у подальшому процесі розв'язування задачі конструювання досвіду провідну роль починають вигравати дискурсивні засоби.

Література

1. Асмолов А.Г. Культурно-историческая психология и конструирование миров. М.: МПСИ, 1996. 768 с.
2. Балл Г.А. Теория учебных задач: Психолого-педагогический аспект. М.: Педагогика, 1990. 184 с.
3. Балл Г.А. Базовые понятия общей теории задач. *Актуальні проблеми психології: Зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України. Т. VІІІ, Психологічна теорія і технологія навчання*, 2019. Вип. 10. С. 33–54.
4. Костюк Г.С. Принцип развития в психологии. *Методологические и теоретические проблемы психологии*. М.: Наука, 1969. С. 118–152.
5. Інтелектуальний розвиток дорослих у віртуальному освітньому просторі: монографія / за ред. М.Л. Смутьсон. Київ : Педагогічна думка, 2015. 221 с. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/10064> (дата звернення 25.04.2019).
6. Леонтьев Д.А. Личностное измерение человеческого развития. *Вопросы психологии*. 2013. №3. С. 67–80.
7. Максименко С.Д. Актуальні проблеми генетичної психології. *Актуальні проблеми психології: Зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України. Т. VІІІ, Психологічна теорія і технологія навчання*. 2019. Вип. 10. С. 8–20.
8. Машбиць Ю.І. Психологічні механізми і технологія навчання. К.: Інтерсервіс, 2019. 208 с.
9. Проскурнин В.А. К идее развития в контексте СД/СМД методологии. URL: <http://conflictmanagement.ru/wp-content/uploads/2016/02/V.A.-Proskurnin.-K-idee-razvitiya.pdf> (дата звернення 2.05.2019).
10. Рощина И.Ф. Исследование нормального и патологического старения (нейропсихологический подход) *Медицинская психология в*

- России: электрон. науч. журн.* 2015. N 2(31). С. 8. URL: http://www.medpsy.ru/mpgrj/archiv_global/2015_2_31/nomer11.php
11. Сазонов Б.В. Понятие «проблема» и процессы проблематизации в ММК как ключевые для понимания методологического мышления. *Георгий Петрович Щедровицкий*. М.: Российская политическая энциклопедия, 2010. С. 193–233.
12. Смульсон М.Л. Развитие взрослой личности в современном транзитивном мире. *Актуальные проблемы психологии: Зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України. Т. VIII, Психологічна теорія і технологія навчання*. 2019. Вип. 10. С. 257–267.
13. Смульсон М.Л. Место задачи в интеллектуальной деятельности. *Педагогіка і психологія: Вісник НАПН України*. 2017. № 2 (95). С. 4–48.
14. Смульсон М.Л. Интеллект взрослой личности: структура та саморазвиток. *Технології розвитку інтелекту*. Т.1, 2015, № 9. URL: http://psytir.org.ua/index.php/technology_intellect_develop/article/view/175.
15. Смульсон М.Л. Самопроектирование как способ амплификации развития в старости. *Актуальные проблемы психологии*. 2015. Т.2. Вип. 9. С. 36–48.
16. Смульсон М.Л. Категория развития в современной психологии. *Технології розвитку інтелекту*. 2013. Т.1, № 4. URL: http://psytir.org.ua/index.php/technology_intellect_develop/article/view/68 (дата звернення 27.05.2019).
17. Смульсон М.Л. Психология развития интеллекта: монография. К. : Нора-Друк, 2003. 298 с.
18. Фаликман М.В. Методология конструктивизма в психологии познания. *Психологические исследования*. 2016. 9(48). URL: <http://psystudy.ru/index.php/num/2016v9n48/1305-falikman48.html>
19. Холодная М. А. Психология понятийного мышления: От концептуальных структур к понятийным способностям. М.: Изд-во «Институт психологии РАН», 2012. 288 с.
20. Чепелева Н.В. Интерпретация как механизм конструирования опыта личности (цей збірник).
21. Чепелева Н.В. Разв'язання смислових задач як чинник самопроективання особистості. *Актуальные проблемы психологии: Зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України. Т. VIII, Психологічна теорія і технологія навчання*. 2019. Вип. 10. С. 300–313.
22. Эльконин Б.Д. Введение в психологию развития. М.: Тривола, 1994. 168 с.

23. Smulson M. The significance of problem-solving in the professional activity. *Psychological basis of professional problem-solving : collective monograph*. Lviv-Torun : Liga-Pres. 2019. P. 1–21. DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-152-0/1-21>

References

1. Asmolov, A.G. (1996). Kul'turno-istoricheskaya psikhologiya i konstruirovaniye mirov [Cultural and historical psychology and the constructing of worlds]. Moscow: MPSI. [in Russian]
2. Ball, G.A. (1990). Teoriya uchebnykh zadach: Psikhologo-pedagogicheskiy aspekt [Theory of learning problems: Psychological and pedagogical aspect]. Moscow : Pedagogika, 1990. [in Russian]
3. Ball, G.A. (2019). Bazovyye ponyatiya obshchey teorii zadach [Basic concepts of general problem theory]. *Aktualni problemy psikhologii: Zb. nauk. prats Instytutu psikhologii imeni H.S.Kostiuka NAPN Ukrainy, T. VIII: Psikhologichna teoriia i tekhnolohiia navchannia – Actual problems of psychology: Coll. Sciences. Proceedings of the G.S. Kostyuk Institute of Psychology, National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine*, Vol. VIII :Psychological Theory and Technology of Learning, 10, 33 – 55. [in Russian]
4. Kostiuk, G.S. (1969). Princip razvitiya v psihologii [The development principle in the psychology]. Metodologicheskie i teoreticheskie problemy psihologii [Methodological and theoretical problems of psychology.]. Moscow : Nauka [in Russian].
5. Smulson, M.L. Ed. (2015) Intelektualnyi rozvytok doroslykh u virtualnomu osvithomu prostori. [Intellectual adult development in the virtual educational space: a monograph]. Kyiv: Pedagogichna dumka. Retrieved from: <http://lib.iitta.gov.ua/10064>. [in Ukrainian].
6. Leontiev, D.A. (2013). Lichnostnoye izmereniye chelovecheskogo razvitiya [The personal dimension of human development]. *Voprosy psikhologii =Psychology issues*, 3, 67 – 80. [in Russian]
7. Maksymenko, S.D. (2019). Aktualni problemy henetychnoi psikhologii [Actual problems of genetic psychology] *Aktualni problemy psikhologii: Zb. nauk. prats Instytutu psikhologii imeni H.S. Kostiuka NAPN Ukrainy. T. VIII,– Actual problems of psychology: Collection of scientific works of the H.S. Kostiuk Institute of Psychology of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv Psikhologichna teoriia i tekhnolohiia navchannia*

Vol VIII: Psychological Theory and Technology of Learning, vol. 10, 8 – 20 [in Ukrainian].

8. Mashbyts, Yu.I. (2019). *Psykholohichni mekhanizmy i tekhnolohiia navchannia* [Psychological mechanisms and technology of teaching]. Kyiv: Interservis [in Ukrainian].

9. Proskurnin, V.A.(2016). *K ideye razvitiya v kontekste SD/SMD metodologii* [Towards the idea of development in the context of the SD / SDM methodology]. Retrieved from: <http://conflictmanagement.ru/wp-content/uploads/2016/02/V.A.-Proskurnin.-K-idee-razvitiya.pdf> [in Russian]

10. Roshchina, I.F. (2015). The study of normal and pathological aging (neuropsychological approach). *Med. psychol. Ross.*, 2(31), p. 8. Retrieved from: http://www.medpsy.ru/mprj/archiv_global/2015_2_31/nomer11.php [in Russian, in English]

11. Sazonov, B.V. (2010). Ponyatiye «problema» i protsessy problematizatsii v MMK kak klyuchevyye dlya ponimaniya metodologicheskogo myshleniya [The concept of "problem" and the processes of problematization in MMK as a key for the methodological thinking understanding]. *Georgiy Petrovich Shchedrovitskiy* [Georgy Petrovich Shchedrovitsky]. Moscow: Russian Political Encyclopedia, 193 – 233. [in Russian]

12. Smulson, M.L. (2019). Rozvytok dorosloi liudyny u suchasnomu tranzytyvnomu sviti [Adult development in the contemporary transitive world]. *Aktualni problemy psykholohii: Zb. nauk. prats Instytutu psykholohii imeni H.S.Kostiuka NAPN Ukrainy T. U111, Psykholohichna teoriia i tekhnolohiia navchannia–Aktual. problems of psychology: a collection of scientific works of the H.S. Kostiuk Institute of Psychology of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine*. Vol.VIII: Psychological theory and technology of teaching, 10, 257 – 267 [in Ukrainian].

13. Smulson, M.L. (2017). Mistse zadachi v intelektualniy diyalnosti [Place of the problem in the intellectual activity]. *Pedahohika i psykholohiya: Visnyk NAPN Ukrayiny – Pedagogy and psychology: Bulletin of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine*, 2 (95), 40– 48. [in Ukrainian].

14. Smulson, M.L. (2015). Intelpekt dorosloyi lyudyny: struktura ta samorozvytok [Adult intelligence: structure and self-development]. *Tekhnolohiyi rozvytku intelektu =Technologies of intelligence development*, Vol. 1, 9. Retrieved from: http://psytir.org.ua/index.php/technology_intellect_develop/article/view/175. [in Ukrainian].

15. Smulson, M.L. (2015). Samoproektuvannya yak zasib amplifikatsiyi rozvytku v starosti [Self-designing as a means of amplifying development in the old age]. *Aktualni problemy psykholohii: Zb. nauk. prats Instytutu*

psykholohii imeni H.S.Kostiuka NAPN Ukrainy – Actual problems of psychology: a collection of scientific works of the H.S. Kostiuk Institute of Psychology of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Vol.2. 9, 36 – 48. [in Ukrainian].

16. Smulson, M.L. (2013). Kategoria rozvytku v suchasniy psykholohiyi [Category of development in the contemporary psychology]. *Tekhnolohiyi rozvytku intelektu =Technologies of intelligence development*, Vol.1. 4. Retrieved from : http://psytir.org.ua/index.php/technology_intellect_develop/article/view/68 [in Ukrainian].

17. Smulson, M.L. (2003). *Psykholohiia rozvytku intelektu: monohrafiia* [Psychology of Intellect Development : Monograph], Kyiv : Nora-Druk [in Ukrainian].

18. Falikman, M.V. (2016). Metodologiya konstruktivizma v psikhologii poznaniya [Methodology of constructivism in the cognition psychology]. *Psikhologicheskkiye issledovaniya–Psychological Researches*, 9(48), 3. Retrieved from: <http://psystudy.ru/index.php/num/2016v9n48/1305-falikman48.html> [in Russian]

19. Kholodnaya, M. A. (2012). *Psikhologiya ponyatiynogo myshleniya: Ot kontseptual'nykh struktur k ponyatiynym sposobnostyam* [Psychology of conceptual thinking: From conceptual structures to concept abilities]. Moscow: Publishing house "Institute of Psychology RAS". [in Russian]

20. Chepelyeva, N.V. (2020). Interpretatsiya kak mekhanizm konstruirovaniya opyta lichnosti [Interpretation as a mechanism for constructing personality experience]. (This issue).

21. Chepelyeva, N.V. (2019). Rozv`yazannya smyslovykh zadach yak chynnyk samoproektuvannya osobystosti [Semantic problems solving as a factor of the personality self-designing]. *Aktualni problemy psykholohiyi: Zb. nauk. prats Instytutu psykholohiyi imeni H.S.Kostyuka NAPN Ukrayiny. T. VIII: Psykholohichna teoriya i tekhnolohiya navchannya – Actual problems of psychology: Coll. Science. Proceedings of the G.S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine*, Vol.VIII : Psychological theory and learning, 10, 300 – 313 . [in Ukrainian].

22. Elkonin, B.D. (1994). *Vvedeniye v psikhologiyu razvitiya* [Introduction to the development psychology]. Moscow: Trivola. [in Russian]

23.Smulson, M. (2019). The significance of problem-solving in the professional activity. In *Psychological basis of professional problem-solving : collective monograph*. Lviv-Torun : Liga-Pres. 1 – 21. doi.org/10.36059/978-966-397-152-0/1-21.

Актуальні проблеми психології Т.2. Вип. 12. 2020. ISSN 2072-4772